

Başlık/ Title: Tahsin Yücel ve J.G. Ballard'ın *Gökdelen* Romanlarında Fiziksel ve Toplumsal Sınırlar

Yazar/ Author

Çiğdem ALP PAMUK

ORCID ID

0000-0002-0605-6182

Bu makaleye atf için: Çiğdem ALP PAMUK, Tahsin Yücel ve J.G. Ballard'ın *Gökdelen* Romanlarında Fiziksel ve Toplumsal Sınırlar, *KARE Özel Sayı BAKEA*, (2020): 38-50.

To cite this article: Çiğdem ALP PAMUK, Physical and Social Borders in Tahsin Yücel's *Gökdelen* and J.G. Ballard's *High-Rise*, *KARE Özel Sayı BAKEA*, (2020):38-50.

Makale Türü / Typ of Article: Araştırma Makalesi / Research Article

Yayın Geliş Tarihi / Submission Date: 11.04.2020

Yayına Kabul Tarihi / Acceptance Date: 12.11.2020

Yayın Tarihi / Date Published: 01.12.2020

Web Sitesi: <https://karedergi.erciyes.edu.tr/>

Makale göndermek için / Submit an Article: <http://dergipark.gov.tr/kare>

Uluslararası İndeksler/International Indexes

Index Copernicus: Indexed in the ICI Journal Master List 2018 Kabul Tarihi /Acceptance Date: 11 Dec 2019

MLA International Bibliography: Kabul Tarihi /Acceptance Date : 28 Oct 2019

DRJI Directory of Research Journals Indexing: Kabul Tarihi /Acceptance Date: 14 Oct 2019

EuroPub Database: Kabul Tarihi /Acceptance Date: 26 Nov 2019

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

Yazar: Çiğdem ALP PAMUK*

Tahsin Yücel ve J.G. Ballard'ın Gökdelen Romanlarında Fiziksel ve Toplumsal Sınırlar¹

Özet: David Harvey, *Postmodernliğin Durumu* adlı eserinde, kentsel yaşam ve şehir planlaması hakkında farklı görüşlere sahip yazarlardan bahseder. Örneğin modernist mimari anlayışı eleştiren Jane Jacobs, kenti kitlesel üretim ve tüketim ağları tarafından yağmalanmış olumsuz bir yapı olarak görürken, postmodern bakış açısına sahip olan Jonathan Raban şehri birbirinden farklı sosyal toplulukların etkileşimine olanak veren bir düzen olarak değerlendirmektedir. J.G. Ballard'ın Türkçe'ye *Gökdelen* olarak çevrilen *High-Rise* adlı eseri ve Tahsin Yücel'in *Gökdelen* romanı, modern kenti toplumsal etkileşime imkân sağlayan bir yapı olarak görmekten çok farklılıkları yok eden, insani ilişkileri engelleyen, bireylerin kendilerine ve dış dünyaya yabancılaşmalarına neden olan bir düzen olarak yansıtmaktadır. Yücel'in distopik eserinde gökdelenler varlıklı insanlara ev sahipliği yaparken, yoksullar aşağıda zor şartlar altında çalışmaktadır. İş bulamayan ve açlıkla mücadele eden "yılkı adamları" ise İstanbul'un dışına giderek dağlara sığınmak zorunda kalmıştır. Ballard'ın distopik romanı da hızla betonlaşan bir dünyada sakinlerine huzur ve mutluluk vaat eden gökdelenlerin aslında insanları nasıl vahşileştirdiğini vurgular. Kitabın ana karakterleri, 1970'lerin Londra'sında, dış dünyayla temas kurmadan tüm ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri gökdelenlerden oluşan lüks bir sitede yaşamaktadır. Görünüşte ütöpik bir düzene sahip olan bu sitede gerçekte alt, orta ve üst katlarda oturanlar arasında gün geçtikçe şiddeti artan bir gerilim vardır. Yücel ve Ballard gökdelenler aracılığıyla modernist anlayışla tasarlanmış şehirlerdeki ahlaki çürümeye dikkat çekerler ve kentsel mekânların nasıl fiziksel ve toplumsal sınırlar oluşturabileceğini vurgularlar.

Anahtar Kelimeler: J.G.Ballard, Tahsin Yücel, *Gökdelen*, Modernist Şehir, Sınırlar

Physical and Social Borders in Tahsin Yücel's *Gökdelen* And J.G. Ballard's *High-Rise*²

Abstract: In his critical work *The Condition of Postmodernity*, David Harvey writes about different viewpoints concerning urban life and city-planning. Jane Jacobs, for instance, criticizes modernist architecture and modern cities overrun by the networks of mass production and consumption. Jonathan Raban, on the other hand, evaluates the modern city positively as a structure that allows the interaction of different social communities. J.G. Ballard's *High-Rise* and Tahsin Yücel's *Gökdelen* expose the negative aspects of modern cities which wipe out differences to create a homogenous society and which cause alienation of people to each other. In the dystopian novel of Tahsin Yücel, skyscrapers host the wealthy people while the poor living close to the earth try to survive under hard conditions. Those who cannot find jobs and suffer from hunger have no choice other than to leave İstanbul to find food and shelter on the mountains. Ballard's dystopian novel depicts how the skyscrapers promising happy and cozy atmosphere turn people into wild creatures. The lower, middle, and upper floors of the high-rise building set borders among its dwellers. The skyscrapers of *High-Rise* and *Gökdelen* point to the moral decay in contemporary cities and emphasize how urban space can create physical and social borders.

Keywords: J.G. Ballard, Tahsin Yücel, *High-Rise*, *Gökdelen*, Modernist City, Borders

* Dr. Öğr. Üyesi, Adnan Menderes Üniversitesi, E-mail: cigdem.alp@adu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-0605-6182

¹ Bu makale 20-22 Kasım 2019 tarihleri arasında Kayseri Erciyes Üniversitesi ve Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi tarafından ortaklaşa düzenlenen Altıncı Uluslararası BAKA Batı Kültürü ve Edebiyatları Sempozyumu'nda sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

² Makalede kullandığım İngilizce kaynakların çevirisi bana aittir.

David Harvey, *Postmodernliğin Durumu* adlı eserinde, kentsel yaşam ve şehir planlaması hakkında farklı görüşlere sahip yazarlardan bahseder. Örneğin, modernist mimari anlayışı eleştiren Jane Jacobs, kenti kitlesel üretim ve tüketim ağları tarafından yağmalanmış olumsuz bir yapı olarak görürken³, postmodern bakış açısına sahip olan Jonathan Raban⁴ şehri insanların özgürce hareketine ve etkileşimine imkân sağlayan bir mekân olarak değerlendirmektedir⁵. J.G. Ballard'ın 1975 yılında yayınlanan ve Türkçe'ye *Gökdelen* olarak çevrilen *High-Rise* adlı eseri ve Tahsin Yücel'in 2006'da yayınlanan *Gökdelen* romanı, modern kenti toplumsal etkileşime imkân sağlayan bir yapı olarak görmekten çok farklılıkları yok eden, insani ilişkileri engelleyen, bireylerin kendilerine ve dış dünyaya yabancılaşmalarına neden olan bir düzen olarak yansıtmaktadır. Yücel'in distopik eserinde gökdelenler varlıklı insanlara ev sahipliği yaparken, yoksullar aşağıda zor şartlar altında çalışmaktadır. İş bulamayan ve açlıkla mücadele eden "yılık adamları" ise İstanbul'un dışına giderek dağlara sığınmak zorunda kalmıştır. Ballard'ın distopik romanı da hızla betonlaşan bir dünyada sakinlerine huzur ve mutluluk vaat eden gökdelenlerin aslında insanları nasıl vahşileştirdiğini vurgular⁶. Kitabın ana karakterleri, 1970'lerin Londra'sında, dış dünyayla temas kurmadan tüm ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri gökdelenlerden oluşan lüks bir sitede yaşamaktadır. Görünüşte ütopyik bir düzene sahip olan bu sitede gerçekte alt, orta ve üst katlarda oturanlar arasında gün geçtikçe şiddeti artan bir gerilim vardır. Yücel ve Ballard gökdelenler aracılığıyla modernist anlayışla tasarlanmış şehirlerdeki ahlaki çürümeye dikkat çekerler ve kentsel mekânların nasıl fiziksel ve toplumsal sınırlar oluşturabileceğini vurgularlar.

Sınır kavramı, kentsel tasarım ve mimarlık alanındaki çalışmalarda sıkça ele alınan konulardan biridir. Genel anlamıyla sınır "bir şeyin sonu, geldiği

³ David Harvey, *Postmodernliğin Durumu: Kültürel Değişimin Kökenleri*, çev. Sungur Savran, (İstanbul: Metis Yayınları, 1997), 93.

⁴ Jonathan Raban, *Yumuşak Şehir* adlı eserinde kent hayatının insanlara pek çok olanaklar sunduğunu vurgular. Ona göre kent "doğası gereği plastik yapıdadır;" kent bizi kendisini "yeniden yaratmaya, içinde yaşayabileceğimiz bir şekle sokmaya davet eder." Bkz. Jonathan Raban, *Soft City* (Glasgow: Fontana/Collins, 1981), 9-10. David Harvey *Yumuşak Kent'i*, "modernizm karşıtı bir tartışma olarak değil, postmodernist anın artık gelmiş olduğu yolundaki yaşamsal görüşü ortaya koyan öngörü sahibi bir metin" olarak değerlendirir. Bkz. Harvey, 19.

⁵ Harvey, 17.

⁶ Ballard yalnızca *Gökdelen*'de değil diğer eserlerinde de genel olarak "distopik modernite, insan-yapımı kasvetli mekânlar ve teknolojik, sosyal veya çevresel gelişmelerin psikolojik etkileri" üzerinde durduğu için *Oxford English Dictionary*'de bu özelliklere sahip durumları anlatmak için Ballardian (Ballardian) kelimesi kullanılır. Bkz. Jeannette Baxter, "Introduction" in J.G. Ballard: *Contemporary Critical Perspectives*, ed by Jeannette Baxter (New York: Continuum, 2008), 1.

son nokta"⁷ olarak tanımlanır. Temelde sınır kavramına yaklaşımlar beş başlık altında toplanmıştır: politik, fiziksel, sosyo-mekânsal, psikolojik ve fonksiyonel. Politik yaklaşıma göre sınırlar, siyasi ve yönetsel uygulamaların tezahürüdür. Fiziksel yaklaşıma göre ise duvarlar, çitler, arazi kullanımı, yapı tasarımı, işaret ve levhalar, bitkilendirme, renkler gibi gözlemlenebilen fiziksel unsurlardır. Sosyo-mekânsal yaklaşımda sınırlar, sadece fiziksel bir durum değil sosyal bir konudur ve sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel farklılıklara işaret eder. Psikolojik yaklaşım ise sınırların gözlemlenebilen görünür özelliklerinden çok onların doğrudan gözlemlenemeyen tarafına, insan zihnindeki temsillerine odaklanır. Fonksiyonel yaklaşıma göre sınırlar, belli alan veya bölgelerin eşikleri, uç noktaları olarak görülmezler. Daha çok bu alanlar ve bölgeler arası ticaret ve üretim ağının sınırlandığı ya da akışının sağlandığı yerlerdir. Tüm bu yaklaşımların kentsel düzlemde de karşılıkları vardır. Örneğin, kent yönetimi ve bir şehrin okul ve seçim bölgelerine ayrılması sınırların kentlerdeki siyasi karşılığıdır. Şehir plancılarının üzerinde durduğu yeni yerleşim yerleri, kapalı site hayatı gibi unsurlar fiziksel yaklaşım bağlamında ele alınır. Sosyo-mekânsal yaklaşımda ön planda olan unsurlar, kent içindeki sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel ve ırksal ayrılıklardır. Psikolojik yaklaşım, bir şehrin sınırları içindeki mahalle ve komşular arası ilişkilere ve mekânsal davranış biçimlerine odaklanır. Son olarak fonksiyonel yaklaşım daha çok kentlerin ticari ve ekonomik ağlarını ele alır.⁸

Bu farklı yaklaşımlar bize sınır kavramının fiziksel boyutunun yanı sıra ideolojik, politik, kültürel ve sosyal boyutlarının olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla sınırlar çok-anlamli ve çok-katmanlıdır. İnsanların kimliklerini ve günlük yaşamlarını doğrudan etkiler ve şekillendirirler. Büyük insan topluluklarına ev sahipliği yapan şehirler, kentsel mekânların yarattığı sınırların bireysel gelişimi ve bireyler arası ilişkileri nasıl etkilediğini gözler önüne serer. Gelişen kentlerin ihtiyaçlarına cevap vermek amacıyla tasarlanan kentsel mekânlar kaçınılmaz olarak sınırlar oluşturur ve de bununla bağlantılı olarak yeni davranış biçimleri ortaya çıkar.

David Harvey, kentsel mekân tasarımına yön veren modernist ve postmodernist yaklaşımları şöyle özetler: "Modernistler mekânı toplumsal amaçlar uğruna biçimlendirilecek bir şey olarak görürken, postmodernistler için mekân (...) her şeyin üzerinde yükselen bir toplumsal amaçla zorunlu hiçbir bağı olmayan estetik hedef ve ilkelere göre biçimlendirilecek bağımsız ve özerk bir şeydir"⁹. Mekânın toplumsal amaçlara uygun olarak tasarlanmasını vurgulayan modernist anlayış, İkinci Dünya Savaşı sonrası

⁷ Müge Ertemli, "Mekân Tasarımında Sınır Öğlelerinin Görselliğe Katkısı: Düşey Yüzeylerin Estetiği." *Modular*, 1(1), (2018), 50.

⁸ Werner Breitung, "Borders and the City: Intra-urban Boundaries in Guangzhou (China)." *Quaestiones Geographicae*, 30(4), (2011), 57-58.

⁹ Harvey, 84-85.

kentlerin yeniden inşası sürecinde etkili olmuştur. Örneğin, İngiltere'de "planlanmış yeni kent" anlayışı ön plana çıkmış, "sanayileşmiş inşaat sistemleri ve rasyonel planlama usulleri" kullanılarak yoksul semtlerden kurtulmak hedeflenmiştir¹⁰. Amerika Birleşik Devletleri'nde "hem istihdam olanaklarının, hem insanların bunun sonucunda kentlerin dışına akmasıyla birlikte iç kentlerin çürümesi, eski kent merkezlerinin geniş ölçekte temizlenmesine ve yeniden inşasına"¹¹ yol açmıştır. David Harvey, devlet desteğiyle atılan bu adımların savaş sonrası insanların daha insani koşullarda yaşamasına olanak verdiğini ancak zamanla büyük şirketler ve sermayenin ipleri eline aldığını vurgular. Büyük sermaye, büyük şirketlerin gücünü göstermek amacıyla Rockefeller Center ve Chicago Tribune gibi devasa binalar inşa ederler¹².

Amerika doğumlu Kanadalı yazar ve aktivist Jane Jacobs, *Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı* adlı çalışmasında, modernist anlayışla şekillenen bu yeni şehirleri eleştirir. Kentlerin yeniden inşası adına atılan adımların aslında kentleri talan ettiğini vurgular:

[S]özde yerini aldıkları gecekondu mahallelerinden daha beter suç, vahşet ve genel sosyal umutsuzluk yuvaları haline gelen sosyal konut projeleri. Tam anlamıyla yavanlık ve tekdüzelik kuyuları olan, şehir hayatının neşesini ya da canlılığını içeri sızdırmayan, orta gelirliyle yönelik konut projeleri. Manasızlığını sönmük bir kabalıkla azaltan, daha doğrusu azaltmaya çalışan lüks konut projeleri. İyi bir kitapçının bile tutunamadığı kültür merkezleri. Eğleşecek yer bulma imkânı nispeten kısıtlı avarelerden başka kimsenin uğramadığı sosyal merkezler. Banliyö tipi standart zincir alışveriş merkezlerinin donuk kopyaları olan ticaret merkezleri. Hiçbir yerden hiçbir yere gitmeyen ve kimsenin kullanmadığı gezinti yolları. Büyük şehirlerin bağırsaklarını deşen otoyollar. Şehrin yeniden inşası böyle olmaz. Buna şehrin talan edilmesi denir¹³.

Jacobs'ın hedefinde modernist mimarının fikrîsel altyapısını hazırlayan İsviçre asıllı Fransız mimar Le Corbusier vardır. Le Corbusier'e göre ev "modern yaşam için bir makinedir"¹⁴, dolayısıyla mekân tasarımında işlevsellik ön planda olmalıdır. Jacobs, özellikle Le Corbusier'in ışılan şehir (radiant city) adını verdiği rüya şehir projesini eleştirir. Işıyan şehir, yeşil alanların üzerinde yükselen gökdelenlerden oluşan dikey bir kenttir; ticari, konut ve eğlence alanları birbirinden ayrılmıştır. Jacobs, yoğun insan

¹⁰ a. g. e., 87.

¹¹ a. g. e.

¹² a. g. e., 87.

¹³ Jane Jacobs, *Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı*, çev. Bülent Doğan, (İstanbul: Metis Yayınları, 2017), 24.

¹⁴ Le Corbusier'den aktaran Harvey, 37.

nüfusunu gökdelenlere yerleştirerek park ve bahçelere yer açan ışığı şehir fikrinin Amerikan şehirleri üzerinde etkisinin muazzam olduğunu ve mimarların bu anlayışla sayısız sosyal konut ve işyeri projeleri hayata geçirdiklerini belirtir¹⁵. Jacobs, Le Corbusier'in görüşlerinin mimarlar ve şehir planlayıcıları tarafından coşkuyla karşılanmasının şaşırtıcı olmadığını dile getirir çünkü "Le Corbusier'in şehri harika bir mekanik oyuncuğa benziyordu (...) onun konsepti mimari bir çalışma olarak göz kamaştırıcı bir netliğe, sadeliğe ve uyuma sahipti. Çok düzenli, göz önünde ve kolay anlaşılırdı"¹⁶.

Jane Jacobs'a göre mekanik bir oyuncuğa benzeyen modern kentler, şehirlerin kendine has özelliklerini yitirmesine neden olurlar, çeşitliliği yok ederler ve insanlar arası etkileşime izin vermezler. Oysa bir kentin yaşanılır olması için öncelikle çeşitliliğe ihtiyacı vardır. Çeşitlilik için binaların sokaklar arası geçişe izin verecek şekilde kısa olması, bir semtte farklı yaş ve durumda binaların karışık halde bulunması, eski binaların ekonomik hayata katkıda bulunması, semtteki her türden insan yoğunluğunun yeterli olması ve farklı saatlerde dışarı çıkan insanların semti farklı amaçlar için kullanabilmesi için o şehri oluşturacak unsurların birden fazla işlevinin olması gereklidir¹⁷. Jacobs'a göre çeşitliliği değil homojenliği ön plana çıkaran modern mekânların aynılığı, benzerliği ve monotonluğu sanıldığının aksine estetik ve güvenli değildir. Tam tersine kafa karıştırıcı ve kaotiktir:

Ama ne yazık ki estetik bakımdan bu monotonluk ciddi bir düzensizlik yaratır: hiçbir yön tayin edememenin düzensizliği. Monotonluk ve aynılığın tekrarıyla damgalanmış böyle yerlerde hareket ederken hiçbir yere gitmiyormuşsunuz gibi gelir. Kuzey güneyin tıpkısıdır, doğu da batının. Kimi zaman kuzey, güney, doğu, batı hepsi birbirinin aynıdır, tıpkı büyük bir projenin ortasında durduğunuzda gördüğünüz manzara gibi. Yolumuzu şaşırılmamız için farklı yönlerde değişiklikler gerekir, hem de çok sayıda. Hiç bitmeyen aynılık, bu doğal yön ve hareket işaretlerinden ya yoksundur, ya da çok azına sahiptir ve bu yüzden de son derece kafa karıştırıcıdır¹⁸.

Fransız Marksist felsefeci ve sosyolog Henri Lefebvre de kapitalist ekonominin şekillendirdiği mekân tasarımlarını eleştirir. Lefebvre, *Mekânın Üretimi* adlı eserinde mekânın tarih boyunca ekonomik ilişkiler aracılığıyla nasıl üretildiğini vurgular ve altı tür mekândan bahseder: mutlak mekân, kutsal mekân, tarihsel mekân, soyut mekân, çelişkili mekân ve diferansiyel mekân. Lefebvre, soyut ve çelişkili mekânların sırasıyla erken ve geç kapitalist dönemin ürünleri olduğunu belirtir. Kapitalist ekonomiyle birlikte

¹⁵ Jacobs, 42-43.

¹⁶ a. g. e., 43.

¹⁷ a. g. e., 172.

¹⁸ a. g. e., 243.

mekân tasarımı büyük ölçüde ekonomik-politik unsurlar tarafından şekillenmiştir. Lefebvre'ye göre soyut mekânın temel özelliği "homojenlik ve ondan kaynaklanan araçsallıktır"¹⁹. Lefebvre, soyut mekâna dair düşüncelerini belirtirken kapitalist mekânın farklılıkları yok eden homojenlik anlayışını eleştirir. Ona göre soyut mekân "direnen ve tehdit eden her şeyi, kısaca söylersek farklılıkları yerle bir eden güçlere alet olur. Bu güçler geçtikleri her yeri un ufak ederler, ezerler; homojen mekân, bir marangoz rendesi, bir buldozer ya da bir savaş arabası olarak onlara hizmet eder"²⁰.

J.G. Ballard'ın *Gökdelen'i*, kapitalist sistemin homojen ve araçsal mekânını ve bu mekânın yarattığı sınırları eleştirir. Modern binaların sınırlar koyan, tahakküm eden, insanların birbirine yabancılaşmasına neden olan yönlerine dikkat çeker. Nitekim Ballard daha eserinin ilk sayfalarında, romanın ana karakteri Doktor Laing'in yaşadığı gökdelenlerden oluşan site için şöyle der "Cam ve betondan yapılmış binaların muazzamlığı ve nehrin kıvrımındaki güzel konumları, onları çevrelerindeki yoksul semtlerden, on dokuzuncu yüzyıldan kalma çürük, teraslı evlerden ve tarım arazisi elde etmek amacıyla yıkımına karar verilmiş boş fabrikalardan ayırıyordu"²¹. Kırkar katlı birbirinin aynı beş gökdelenlerden oluşan bu site, çevresindeki yoksul semtlerden kesin sınırlarla ayrılır ve aşağı yukarı aynı gelire ve ortak zevklere sahip homojen bir topluluğa ev sahipliği yapar. Ballard şöyle yazar:

İki bin bina sakini, hali vakti yerinde profesyonellerden; avukatlardan, doktorlardan, vergi müşavirlerinden, üst düzey akademisyenlerden ve reklam ajansı müdürlerinden, ayrıca daha küçük bir grup olan havalimanı pilotlarından, film endüstrisi teknisyenlerinden ve dairelerde üçer üçer kalan hosteslerden oluşan homojen bir topluluktan resmen. Genel mali eğitimsel ölçütler göz önüne alındığında, muhtemelen birbirlerine akla gelebilecek diğer tüm sosyal karışımlardan daha yakındı; aynı zevklere ve tavırlara, ilgi alanlarına ve stillere sahipti. Gökdeleni çevreleyen - otoparklardaki otomobillerin tarzından, sakinlerin dairelerini zarif ama biraz standart bir şekilde döşemelerinden, süpermarket şarküterisinde yiyecek seçmelerinden, öz güvenli ses tonlarından anlaşılıyordu bu²².

Gökdelenin homojen yapısı, birbirlerine mali ve eğitimsel açıdan yakın insanları bir araya getirir ancak gerçekte bu yapay ve aldatıcı bir yakınlıktır. Laing'in dikey şehir olarak adlandırdığı bu devasa yapı, sakinlerine

¹⁹ Husik Ghulyan, "Lefebvre'nin Mekân Kuramının Yapısal ve Kavramsal Çerçevesine Dair Bir Okuma." *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 26(3), (2017), 13.

²⁰ Henri Lefebvre, *Mekânın Üretimi*, çev. Işık Ergüden, (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2015), 292.

²¹ J.G. Ballard, *Gökdelen*, çev. Dost Körpe, (İstanbul: Sel Yayıncılık), 2015, 6-7.

²² a. g. e., 8-9.

izolasyon ve anonimlik içinde kaybolmanın hazzını sunar. Ballard'ın ifadesiyle “[g]ökdelen, bina sakinleri topluluğuna değil, izolasyon içinde yaşayan bireylere hizmet için tasarlanmış dev bir makine[dir]”²³. Eşinden yeni ayrılmış olan Doktor Laing, yirmi beşinci kattaki stüdyo dairesini “boşandıktan sonra ortalarda görünmeden kafa dinleyebileceği bir yer aradığı için satın almıştı[r]”²⁴; arabasıyla beş dakikada tıp okulunun fizyoloji bölümüne gider; diğer zamanlarda gökdeleninden hiç çıkmaz, “belli belirsiz bir anonimlik hissinin verdiği hazlar”²⁵ onu memnun eder.

Lefebvre, kapitalist mekânın esasen homojenliği amaçlasa da ancak görünürde homojen olabileceğini vurgular: “Soyut mekân homojen *değildir*; amacı, anlamı, ‘hedefi’ homojenliktir”²⁶. Kapitalist mekânın şekillenmesinde sermaye etkili olduğu için ortaya çıkan düzen kaçınılmaz olarak hiyerarşiktir: “sermaye akışları görünüşte homojenleştirici etkiye sahip olsa da sermaye akışının (ve her akışın!) temeli, farklılık ve eşitsizliktir”²⁷. Lefebvre, hiyerarşik düzenin oluşmasında devletin etkili olduğunu söyleyerek mekânın politik yönüne dikkat çeker:

Devlet, toplumsal ‘düzen’ sağlamak için mekânı bir siyasi araç ve aygıt olarak görür ve sürekli mekânın üretimine müdahale eder. Altyapı sağlayan, kaynakları yöneten, planlama yetkisine sahip olan devlet soyut mekânın hiyerarşik düzenlenişinden sorumludur; yerler ve mekânları, işlev ve özelliklerine göre hiyerarşik bir düzene sokarak sorumlu olduğu toplumsal düzenin temellerini sağlar²⁸.

Dolayısıyla homojenliğin hedeflendiği kapitalist mekân aslında hiyerarşik düzene dayalı siyasi bir yapıdır.

Ballard'ın gökdeleni de görünüşte homojendir ama gerçekte hiyerarşik olarak yapılanmıştır. Gökdelenin ikinci katında karısı ve çocuklarıyla yaşayan belgesel yapımcısı Wilder'ın binaya dair gözlemleri bu hiyerarşik düzene dikkat çeker:

Wilder'ın gökdelenindeki hayatta en kızdığı şey, yüksek gelirlili profesyonel insanların görünüşte homojen şekilde bir araya geldikten sonra üç tane apayrı ve düşman kampa ayrılmış olmalarıydı. Güce, sermayeye ve kişisel çıkarlara göre belirlenen eski sosyal tabakalar her yerde olduğu gibi burada da oluşmuştu²⁹.

²³ a. g. e., 9.

²⁴ a. g. e., 5.

²⁵ a. g. e., 7.

²⁶ Lefebvre, 294.

²⁷ Ghulyan, 15.

²⁸ a. g. e., 15.

²⁹ Ballard, 54.

Aslında gökdelen kendi sosyal sınıflarını, bir anlamda kendi ötekilerini yaratır. Binada alt, orta ve üst sınıflar vardır. İlk on kat film teknisyenleri ve hostesler gibi insanlardan oluşan proletaryaya aittir. Onuncu kattaki alışveriş merkezi ile otuz beşinci kattaki yüzme havuzu arasındaki bölge, doktorlar ve avukatlar gibi meslek gruplarından oluşan orta sınıfa aittir. Binanın en üst beş katında ise akademisyenler ve küçük kodamanlardan oluşan kaymak tabaka vardır. Gökdelenin kırkinci katında oturan mimar Royal'a göre böyle bir hiyerarşik düzen gereklidir. Tasarımına katkıda bulunduğu bina yavaşça çürümektedir. Bozulan pompalar nedeniyle su basıncı azalmıştır, havalandırma sistemi çalışmayı kesmiştir, asansörlerin çoğu bozuktur, koridorlar çöp torbalarıyla dolu loş tünellere dönüşmüştür, gözetleme pencerelerinin camları yumruklanarak parçalanmış ve duvarlara fosforlu boyayla parlak sloganlar yazılmıştır. Son bir ayda gördüklerine inanmakta zorlanan Royal, "bu dev binaların başarılı olması için (ki zor işti) bir çeşit katı hiyerarşinin şart olduğuna" inanır³⁰.

Royal'ın tasarladığı bina can çekişmektedir. Sık sık canlı bir varlık olarak tasvir edilen gökdelen yalnızca fiziksel olarak değil ruhsal olarak da çökmektedir. Gitgide çürüyen bu geminin içinde insanlar etik değerlerden yoksun vahşi bireylere dönüşürler. Örneğin, apartmanın havuzunda yüzen çocuklardan rahatsız olan bir grup insan ilkokula saldırıp içindeki eşyaları yağmalar, bir köpek öldürülüp havuza atılır, binanın üst katından bir adam yere düşer ve kimse suçlunun araştırılması için çaba göstermez, tecavüz ve şiddet sıradanlaşmıştır, insanlar ellerinde beyzbol sopalarıyla üst katlara çıkmaya çalışanlara saldırırlar, yiyecek sıkıntısı çeken bina sakinleri öldürdükleri hayvanları pişirip yerler. Şiddet, vahşet, saldırı gündelik hayatın bir parçası olmuştur. 2000 kişiyi barındıran gökdelende uygar düzen yerini ilkelliğe bırakmıştır. Romanın en çarpıcı tarafı ise tüm bunlar olup biterken insanların ilkelikten ve dürtüsel hareket etmektен haz almalarıdır. Kafka'nın ünlü eseri *Dönüşüm*'deki ana karakter Gregor Samsa'nın bir sabah uyanınca kendisini böceğe dönüşmüş olarak gördüğünde şaşırması gibi, gökdelen sakinleri de tüm bu olup bitenler karşısında hiç şaşkınlık yaşamazlar. Aksine, yaşananlardan keyif alırlar³¹. Örneğin, ikinci kattaki evinden kırkinci kata tırmanmayı hedefleyen Wilder (ki bu sınıf atlamanın sembolik bir ifadesidir ve de eril bir tırmanıştır³²) "kafasına esen yere

³⁰ a. g. e., 73.

³¹ Eleştirmen Leonard Orr, Ballard'ın *Gökdelen* romanının Robinson Crusoe hikâyesine benzetildiğini söyler. Romanın kahramanı tıpkı Robinson Crusoe gibi elindeki maddi ve sosyal kaynakları en iyi biçimde kullanmaya çalışır. Ancak Orr, Ballard'ın kahramanlarının Robinson Crusoe'nun aksine kaçmaya ya da kurtulmaya çalışmadıklarını vurgular. Bkz. Leonard Orr, "The Utopian Disasters of J.G. Ballard." *CLA Journal*, 43(4), (2000), 488-489.

³² Eleştirmenler Alan Bradshaw ve Stephen Brown, Ballard'ın bu eserinde özellikle üç erkek karakter-Laing, Wilder ve Royal- üzerinde durmasını ve kadınları erkek şiddetine maruz kalan edilgen karakterler olarak yansıtmamasını bilinçli bir strateji olarak değerlendirirler. Roman boyunca yazar tarafından gölgede bırakılan bu kadınlar, romanın sonunda çocuklarıyla birlikte

işemekten ve kendisiyle ailesinin sağlığını tehlikeye atarak metruk dairelerde büyük tuvaletini yapmaktan büyük haz alıyor ve hiç suçluluk duymuyordu”³³. Ballard, gökdelendeki gerçek dışı gibi görünen şiddet dolu bu hayatın aslında dış dünyayı yansıttığını vurgular: “şiddet artık tamamen stilize bir hal almış, arada sırada patlak veren soğuk ve rastlantısal bir saldırganlığa dönüşmüştü. Gökdelendeki hayat dış dünyaya bir bakıma benzemeye başlamıştı; kibarlıkların ardında aynı acımasızlık ve saldırganlık gizliydi”³⁴. Dolayısıyla gökdelende yaşananlar yalnızca bu binada olup bitenleri değil Londra’nın tamamına sirayet eden saldırgan tutumu yansıtmaktadır. Toplu konut projeleriyle yenilenen kent, yeni sınırlar ve ötekiler yaratmıştır. Ballard’ın romanı, toplumsal amaçları gözeterek ideal şehirler oluşturma amacı taşıyan modernist mimarinin bir eleştirisi olarak değerlendirilebilir. İdeal, düzenli, homojen bir kent hayali, kaotik ve barbar bir düzenle sonlanmıştır. *Gökdelen*’de mekân, insani değerler değil ekonomik unsurlar göz önünde bulundurularak tasarlanmıştır. Bu dev binanın katları arasındaki fiziksel sınırlar aslında toplumsal sınıflara işaret eder ve bu sınıfsal ayrılıklar insanların kendilerine ve başkalarına yabancılaşmasına neden olur.

Tahsin Yücel’in *Gökdelen*’i de farklılıkları yok ederek çeşitliliğe izin vermeyen modern kentleri eleştirir. Romandaki olaylar 2073 yılında İstanbul’da geçer. İstanbul, zenginlerin yerle temas etmeden işe mekikleriyle gidip geldikleri yüksek binalardan oluşan bir kenttir. Arka planda insan sağlığını tehdit eden, yiyecek sıkıntısına neden olan çevresel sorunlar vardır. Şehrin zemini kalın bir çöp tabakasıyla kaplıdır, çevresi ise moloz yığınlarıyla çevrilidir. Artan makineleşme sonucu insan gücüne ihtiyaç azalmış ve işsizlik artmıştır. Romanın ana karakteri, eski bir Marksist olan Avukat Can Tezcan’dır. Meslek hayatının ilk yıllarında sol görüşlü öğrencilerin davalarına bakan Can Tezcan yıllar içinde ünlü iş adamları tarafından talep gören varlıklı bir avukata dönüşmüştür. Can Tezcan’ın müvekkillerinden biri, İstanbul’u, yaptığı gökdelenlerle Manhattan’a benzetmeye çalışan, Niyorklu Temel olarak bilinen, ünlü müteahhit Temel Diker’dir. Şehri yüksek binalarla donatmak adına tarihi binaları dahi yok etmekten çekinmeyen bu müteahhittin nihai hedefi New York’takinden üç kat daha büyük bir Özgürlük Anıtı yapmaktır. Bir diğer amacı da Özgürlük Anıtı’nı en iyi izleyebileceği bir araziye büyük bir gökdelen inşa etmektir. Ancak bu arazinin sahibi emekli öğretmen Hikmet Bey, kendisi için manevi değeri büyük olan küçük bahçeli evini terk etmemekte kararlıdır. Temel

hayatta kalmayı başaran taraf olmuşlardır. Bradshaw ve Brown’a göre bu durum, gökdelene hâkim olan eril ve anarşik düzenin yerini anaerkil bir düzene bıraktığının işareti olarak görülebilir. Bkz. Bradshaw ve Brown, “Up Rising: Rehabilitating J.G. Ballard’s High-Rise with R. D. Laing and Lauren Berlant.” *Environment and Planning D: Society and Space*, 36 (2), (2018).

³³ Ballard, 127.

³⁴ a. g. e., 55.

Diker'in Can Tezcan'a başvurma nedeni, hedeflerine ulaşmasını engelleyen Hikmet Bey'in evi boşaltmasını sağlamaktır. Can Tezcan'ın çözümü yargının özelleştirilmesidir. Başbakan Mevlüt Doğan'ın da onayladığı bu çözüm sonucunda Can Tezcan'ın öncülüğünde yargı özelleştirilir ve Türkiye Temel Hukuk Ortaklığı A.Ş. kurulur.

Niyorklu Temel'in hayalini kurduğu kent, farklılıklara izin vermeyen homojen bir kenttir. Temel Diker, hayalindeki İstanbul'u şu sözlerle anlatır:

gökdelenler birbirinin aynı olacak, aynı çizime göre, aynı yükseklikte, aynı genişlikte. Yalnızca renkleri ve numaraları değişik olacak. Bir de ortalıkta ne ağaç, ne çiçek. Birbirlerinden uzaklıkları da aynı olacak. Her birinin yüksekliği beş yüz elli metre olduğuna göre de kent derlenip toparlanacak ister istemez³⁵.

Birbirinin kopyası yüzlerce gökdelenin olduğu İstanbul'un yeni silüetini bozan her şey öteki olarak algılanır. Farklı olan hoş karşılanmaz. Tektiplilik uğruna farklı olan yok edilmek istenir: "Yıkma izni alınmadığından hâlâ yerlerinde kalmış birkaç tarihsel yapıysa, bu aynılıkta anlamlarını ve güzelliklerini tümünden yitiriyor, birer aykırılık izlenimi uyandırıyor"³⁶.

Temel Diker'in şekil verdiği kentin geçmişle bağlantısı da kopmuştur. Eskiye dair her şey tektipliliği ve aynılığı engellediği gerekçesiyle yok edilir. Can Tezcan'ın da vurguladığı gibi "Niyorklu'nun defterinde ne geçmiş var, ne de gelecek, bir sonsuz şimdiki zamandır onunki"³⁷. Geçmiş ile gelecek arasına, dolayısıyla eski düzenle yeni düzen arasına kesin bir sınır çekilmiştir. Romanda, Hikmet Bey'in evi maddi değerlerin değil manevi değerlerin önemli olduğu eski düzeni temsil eder:

Hikmet Bey'in evi kenti esir alan betonlaşmış yığınların ruhsuz ve soğuk görüntüsüne inat doğanın sıcaklığını ve kendiliğini yansıtır. Gökdelenler sermayenin mekânları haline gelirken hikmet Bey'in evi metalaşan değerler sistemine karşı ayakta kalmayı başarmış, tüketimin çıkmaz sokaklarında değil doğanın tüm üretkenliğinin sonsuza açıldığı kapıda konumlanmıştır³⁸.

Onu ikna etmek için Cihangir'deki bu evi bizzat ziyaret eden Temel Diker bile aile fotoğraflarıyla ve eski eşyalarla dolu mekânın dinginliğinden etkilenir:

birden çok eski bir zamana ve çok eski bir ortama, çocukluk günlerinin dost evlerinden birine gelmiş gibi bir duyguya

³⁵ Tahsin Yücel, *Gökdelen* (İstanbul: Can Yayınları, 2015), 64.

³⁶ a. g. e., 246.

³⁷ a. g. e., 203.

³⁸ Şeyma Karaca Küçük "Distopik Bir Roman Olarak Gökdelen'de Yapı ve İzlek." *Turkish Studies: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(8), (2015), 1457-1458.

kapıldı, tüm niyorkluluğuna karşın, mutluluğa benzer bir şeyler duydu, karşısında kendisine gülümseyen ufak tefek, ak saçlı, ak bıyıklı adama da çok eski bir tanıdığa bakar gibi baktı dinginlikle gülümsedi³⁹.

Ancak modern kenti ve yeni düzeni tehdit eden bir unsur olarak görülen bu ev, romanın sonuna doğru polisler tarafından basılır ve Hikmet Bey kimyasal silahlarla öldürülür.

Ballard'ın romanında olduğu gibi Tahsin Yücel'in eserinde de mekân hiyerarşik şekilde düzenlenmiştir. Varlıklı kenterler, anamalcılar, yöneticiler yukarıda gökdelenlerde yaşarken, yoksullar aşağıda zor şartlar altında var olmaya çalışırlar. Karın tokluğuna yaşayan bu insanlar eğitimin pahalı olması nedeniyle çocuklarını okula gönderemezler. Hiçbir yasal iş bulamayanlar, soygun yapar, adam öldürür ya da insan pazarlarlar. Şehirlerde tutunamayan insanlar ise dağlara, tepelere çıkarak "yalınayak, yarı çıplak, pislik içinde" dolaşırlar; "solucan, kurbağa, sıçan, çekirge, ot, kabuk, yosun [...] ne bulurlarsa yer[ler], bir karga ölüsü için birbirlerine saldırır[lar]"⁴⁰. Tahsin Yücel'in, "yılık atları" teriminden uyarlayarak "yılık adamları" olarak adlandırdığı bu insanlar, sayı olarak çok fazla olmalarına rağmen yerden metrelerce yüksekte yaşayan insanlar tarafından fark edilmezler. Kendisi de gökdelende yaşayan Can Tezcan, yılık adamlarının varlığını Marksist ilkelere hâlâ bağlı olan arkadaşı Rıza Koç aracılığıyla öğrenir.

Gökdelenler adeta İstanbul'a hâkim olan kirliliği ve sayıları gün geçtikçe artan yoksulları sınırlarından içeri sokmayan modern kaleler gibidirler. Dev binalarda etraflarında olup bitenlere aldırmandan yaşayan bu insanlar her ne kadar varlıklılardan oluşan homojen bir topluluk gibi görünse de tüm kente hâkim olan hiyerarşik düzen, oldukça sağlam görünen bu kalelerin içine de nüfuz etmiştir. Yücel, gökdelenlerin alt ve üst katlarda oturanlar arasında sınırlar çizdiğini vurgular: "Uzun sözün kısası, olanağı bulunan tüm kenterler gökdelenlerde yerleşiyor, yerleştikleri katların yüksekliği oranında aşağıdakileri ve yukarıdakileri küçük görüyor"⁴¹. Gökdelenler, yalnızca fakir ve yoksulları kesin sınırlarla birbirinden ayırmakla kalmaz aynı zamanda varlıklıları da yukarıdakiler ve aşağıdakiler olarak kategorize eder. Bu ayrım nihai olarak insanların birbirlerine yabancılaşmasına neden olan bir düzen oluşturur. Yücel bu yabancılaşmayı insanların başkalarını ve zamanla kendilerini karınca gibi görmeleriyle açıklar:

Gökdelenlere yerleşen kenterler, yollarda oraya buraya seğirten insanları birer karınca olarak niteleyecekleri geliyordu; ancak, günler geçtikçe, aşağılara indikleri ve dünyaya herkesle aynı

³⁹ Yücel, 217.

⁴⁰ a. g. e., 113.

⁴¹ a. g. e., 245.

düzeiden baktıkları zamanlarda da benzerlerini gene karınca gibi görmeye başlıyor, sonra, yavaş yavaş, eşleri, çocukları, hatta kendileri de küçülmüş birer karıncaya, hem de yuvasını yitirmiş, alabildiğine yalnız birer karıncaya dönüşmüş gibi bir duyguya kapılıyor, bir an önce yukarılara, gökdelenlerine dönmek istiyorlardı⁴².

Tahsin Yücel, romanın sonunda, insanları acımasız bireylere dönüştüren bu düzenin, kentin sınırlarının dışına itilmiş yıllık adamları tarafından değiştirilebileceğini ima eder. Özgürlük Anıtı'nın açılışının yapıldığı gün, yıllık adamlarından oluşan büyük bir kalabalık akın akın İstanbul'a girmeye başlar. Yıllardır ötekileştirilen, yok sayılan bu insanların kente girişi, Temel Diker'in temsil ettiği acımasız hiyerarşik düzenin son bulacağına işaret etmektedir. J.G. Ballard'ın romanının sonunda, mimar Royal ve belgesel yapımcısı Wilder ölmüştür. Doktor Laing ise yirmi beşinci kattaki dairesinin balkonunda bir taraftan şişe geçirilmiş bir köpeği pişirirken diğer taraftan yüz metre kadar ötedeki bir gökdeleni bakmaktadır. Ballard eserini böyle vahşi bir sahneyle bitirerek insanları duygusuz ve ilkel bireylere dönüştüren modern kentleri eleştirir. Roman boyunca yavaş yavaş çürüyen ve gittikçe işlevsizleşen gökdelen aslında modern şehirlerdeki ahlaki çöküşün sembolik bir ifadesidir. Sonuç olarak, Yücel ve Ballard'ın romanları, modernist anlayışla planlanmış kentleri ve bu kentlerdeki mekânların yarattığı sınırları eleştiren metinler olarak değerlendirilebilir. Her iki romanda da gökdelenler, yalnızca fiziksel değil aynı zamanda sosyal sınırlar yaratırlar. Biri İstanbul'da diğeri Londra'da geçen bu iki roman, birbirleriyle adeta konuşarak mevcut sınırların kaldırılması gerektiğinin altını çizerek.

⁴² a. g. e., 245-246.

Kaynakça

- Ballard, J.G. *Gökdelen*. İkinci Baskı. Çev. Dost Körpe. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2015.
- Baxter, Jeannette. Introduction. J.G. Ballard: *Contemporary Critical Perspectives*. Ed. Jeannette Baxter. New York: Continium, 2008: 1-10.
- Bradshaw, Alan, and Stephen Brown. "Up Rising: Rehabilitating J.G. Ballard's *High-Rise* with R.D. Laing and Lauren Berlant." *Environment and Planning D: Society and Space*, 36(2), 2018: 331-349.
- Breitung, Werner. "Borders and the City: Intra-urban Boundaries in Guangzhou (China)." *Quaestiones Geographicae*, 30(4), 2011: 55-61.
- Ertemli, Müge. "Mekân Tasarımında Sınır Öğlelerinin Görselliğe Katkısı: Düşey Yüzeylerin Estetiği." *Modular*, 1(1), 2018: 49-64.
- Ghulyan, Husik. "Lefebvre'nin Mekân Kuramının Yapısal ve Kavramsal Çerçevesine Dair Bir Okuma." *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 26(3), 2017: 1-29.
- Harvey, David. *Postmodernliğin Durumu: Kültürel Değişimin Kökenleri*. Çev. Sungur Savran. İstanbul: Metis Yayınları, 1997.
- Jacobs, Jane. *Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı*. Üçüncü Baskı. Çev. Bülent Doğan. İstanbul: Metis Yayınları, 2017.
- Küçük, Şeyma Karaca. "Distopik Bir Roman Olarak Gökdelen'de Yapı ve İzlek." *Turkish Studies: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(8), 2015: 1445-1466.
- Lefebvre, Henri. *Mekânın Üretimi*. Üçüncü Baskı. Çev. Işık Ergüden. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2015.
- Orr, Leonard. "The Utopian Disasters of J.G. Ballard." *CLA Journal*, 43(4), 2000: 479-493.
- Raban, Jonathan. *Soft City*. İkinci Baskı. Glasgow: Fontana/Collins, 1981.
- Yücel, Tahsin. *Gökdelen*. Sekizinci Baskı. İstanbul: Can Yayınları, 2015.